

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

VOIGT VILMOS

**Georg von Gaal: *Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen*
(Wien, 1830)**

A kéziratos hagyaték konkordancialistája

Bevezetés

A magyar és nemzetközi közmondáskutatás e klasszikus műve eddig a kellenél kevesebb figyelmet kapott. Georg von Gaal (Gaál György, 1783–1855) a reformkori magyar mese-és mondaközlések jeles szerzője, a kortársi magyar irodalom német nyelvre közvetítője, Joseph Hormayr bécsi magyar triászának első vezető egyénisége volt. Második németül közölt antológiája az 1830-ban *Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen. Deutsch, Englisch, Latein, Italienisch, Französisch und Ungarisch – von Georg von Gaal* címmel jelent meg (Wien, Friedrich Volke, 1830). Ez egy X, (2) 324 lapos hatnyelvű közmondásgyűjtemény. A címlap hátlapján ennek megfelelően két latin, egy angol és egy francia idézetet ad a közmondások fontosságáról. A német alapnyelvű művet akkori munkaadójának, Esterházy Miklós hercegnek ajánlja, felsorolva annak minden rangját és rendjeleit, arra azonban nem tér ki: mi köze a hercegnek a közmondásokhoz? Az [V–VI.] lapokon megismételt alázatos hódolatát. Az előszó (*Vorrede*, VII–X) többet árul el Gaal szándékáról. A közmondások a világon mindenütt a bölcsesség kifejeződései, és érdemes a német megfogalmazások mellé egy-egy angol, latin, olasz, francia és magyar megfelelőt oda tenni. A különböző nyelvű megfelelések között vannak közeli, szinte szó szerint azonosak, máskor a megfogalmazás és az alapgondolat egyezik. Gaal a gondolatgazdag spanyol és portugál közmondások bevonására is gondolt, ám e szövegekkel együtt gyűjteményének terjedelme túl nagy lett volna. A hozzáértők tudhatják, milyen nehéz is lehetett a munka összeállítása, és a hiányosságokat is megértik. Főként a latin *adagia* esetében több, egymáshoz közeli példát említ, de jobb a több, mint a kevesebb.

Az előszó Bécsben, 1829. június 24-én kelt, és többet nem árul el a szerző céljairól, a felhasznált forrásmunkákról. Idézi August Zarnack könyvét (*Deutsche Sprüchwörter zu Verstandsübungen für die Schulen*, Berlin, Maurer, 1820), amely a jeles mondásoknak az oktatásban való hasznosítását tűzte ki céljául. A legegyszerűbb arra gondolni, hogy a *Spruchwort* (és nem *Sprichwort*!) írásmódot is tőle vette át.

Az első laptól kezdve már maguk a közmondások jönnek, egyenként beszámozva. E számokon belül mindig a német példa az első, ennek ábécérendbe szedett jellemző témaszavai külön, ritkán szedve és egy ponttal is elkülönítve állnak a szövegek előtt. Az egyes proverbiumok új sorban kezdődnek. Előbb a német példák következnek, ám ha több van, azok nem mindig kerültek egymás mellé vagy alá. Ez után (az egyes nyelveket külön nem is jelölve) a latin, olasz, francia, angol és magyar példák jönnek. A nyelvek sorrendje nem mindig azonos. Az angol példák jöhetnek a német után, a magyar példák a többi között is. Talán az egyes adatok hasonlóságára-különbségére gondolt az ilyen rendszerezés során. 1. és 2. számokon *A* és *Aal* a két első példa, a két utolsó (1807–1808. sz.) pedig a *Zwei* témaszóhoz tartozik. Igen ritkán az egyes adatok között utal más témaszavakra vagy más sorszámokon közölt proverbiumokra is. Az egyes adatok forrásait nem jelöli, még igen közismert idézetek vagy mondások esetében sem. Semmilyen mutató nincs a kötetben.

Gaal általában 4–5–6 nyelvi adatot hoz, de vannak csak 3 (sőt ritkán 2) különböző nyelvi példát hozó tételek is. A közölt adatok „irodalmi” nyelvűek. Már a kéziratban is feltűnik, hogy a helyesírás gyakorlott kézre vall – az összes nyelvben, így a magyarban is, ahol szinte alig találunk sajtóhibát. Csak elismerésünket nyilváníthatjuk a poliglott szerzőnek és nyomdásznak gondos munkájukért. Ennél csak azt csodálhatjuk jobban, hogy az anyag összeállítása során Gaalnak milyen jól kellett ismerni a felhasznált nyelveket – hiszen egy proverbium szinte mindig többet is jelent, mint egy-egy mondat praktikus értelme. Gaal magyar példái közül a legtöbb igen jó nyelvézékéről, a szólások értelmének ismeretéről tanúskodik.

Megemlítem, hogy Gaal csak egy „műfaji” megnevezést (*Spruchwort*) használ, és nem említi például a *Redensart*, *Redewendung* stb. kifejezéseket. A francia, olasz, angol nyelvek esetében például a *proverbium* megfelelőit használhatta. A sokrétű latin közmondásra vonatkozó és frazeológiai terminológiát praktikus módon képzelhette el. Dolgozatomban magam a *proverbium*, *közmondás*, *szó-lás*, *frázis* szavakat szinonimaként használom, noha esetenként bizonyára van vagy volt köztük fontos, jelentésbeli és műfaji különbség.

Gaal művének utólagos értékelése

Gaal ugyan Bécsben élt, ám megvoltak a kapcsolatai az itthoni irodalmi élettel is. Közmondásgyűjteményét V. (vagyis Vörösmarty Mihály) röviden ismertette a Tudományos Gyűjtemény hasábjain (1831/VI, 117–119). Annál meglepőbb, hogy húsz év múlva Erdélyi János úttörő jelentőségű magyar közmondásgyűjteményében (1851) már nem tud róla, holott Gaal folklorisztikai tevékenységét Erdélyi nagyra értékelte. Margalits „kodifikáló” jelentőségű magyar közmon-

dásgyűjteménye (1896) sem említi. Paczolay Gyula (1997) kiváló „európai” összehasonlító proverbium-könyvének irodalomjegyzékében hivatkozik Gaal könyvére, de ő a magyar adatokat legrégebbiekkal kezdi, és a Gaalénál egy generációval korábbi közlésekre szorítkozik, s a Gaalnál olvasható (forrásadatok nélküli) nemzetközi párhuzamokra sem tér ki. Szemerkenyi Ágnes (2009), ha ritkán használja, GGy jelzéssel és lapszámmal utal rá.¹ Napjainkig folytathatnánk e negatív listát – noha több mint egy évszázada Tolnai Vilmos mindmáig alapvető kutatástörténeti áttekintése² részletes és pontos beszámolót adott az 1830-as könyvről. Azzal kezdi, hogy Gaal műve a könyvészeti ritkaságok közé tartozik. Tolnai nyilván végigszámolta a kötet magyar adatait, mivel közli, hogy „Magyar közmondás összesen 804 van, 697 cikkben. [Gaal] Forrást nem említ, úgy látszik, hogy emlékezetből írta a magyar közmondásokat, amelyek közül nem egy eltér a hagyományos alaktól, legtöbbször kárára.” Vannak nyilván a németből vagy latinból készült fordítások, de van olyan német is, amit Gaal fordított magyarból. Tolnai azt is tudja, hogy K. F. W. Wander *Deutsches Sprichwörterlexikon*ához (I–V, Berlin, Brockhaus, 1866–1880) felhasználta Gaal könyvét, pontosabban a magyar adatokat. Mindmáig (!) ez az egyetlen nem-magyar proverbiumgyűjtemény, amelyben megvannak Gaal adatai.

Megemlíthetjük, hogy az Egyesült Államokban a Nabu Press a University of Michigan Library példánya alapján 2010-ben elkészítette a mű reprintjét,³ ugyanez a GoogleBooks portálon is elérhető. Ma tehát nem tarthatjuk többé megismerhetetlennek e könyvet.

A XX. században a szakkutatók közül jó hosszú ideig senki sem használta fel Gaal könyvét. Amikor az 1960-as évek elején elkezdtem foglalkozni Gaal egy másik, közismert művének létrejöttével (*Märchen der Magyaren*, Wien, 1822) – amely az első kinyomtatott magyar népköltési gyűjtemény, ráadásul német nyelven, s azóta is előkelő helyen tartja számon a nemzetközi és magyar folklórkutatás –, hamar kiderült, hogy az MTA Kézirattárában hatalmas méretű szöveganyag található, köztük a *Sprüchwörterbuch* legalább két, az 1830-as nyomtatott könyvet megelőző kéziratos fondja, ebben sok száz további magyar nyelvű közmondással. Néhány akkori egyetemi hallgatómmal együtt ugyan elsősorban a magyar nyelvű (!) meseszövegeket másoltuk, ám többször is elmondtam (magyar és német folkloristáknak egyaránt), hogy ez a hatnyelvű kéziratos proverbium-gyűjtemény több figyelmet érdemelne, mivel a maga korában is

1 ERDÉLYI János, *Magyar közmondások könyve*. Pest, Kozma Vazul, 1851; MARGALITS Ede, *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*, Bp., Kókai Lajos, [1896]; PACZOLAY Gyula, *European Proverbs in 55 Languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*, Veszprém, Veszprémi Nyomda, 1997; SZEMERKENYI Ágnes, *Szólások és közmondások*, Bp., Osiris, 2009, 1457.

2 TOLNAI Vilmos, *A szólásokról*, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1910, 51–52; 25. sz.

3 ISBN 1143004949 és 9781143004940.

társtalan, s térben és időben jól körülhatárolható módon az akkori közhasználatú proverbiumokból válogat.

Ám a hihetetlenül gazdag és bonyolult szövegtörténetű „Gaal-kézirattár” feldolgozása nem is olyan egyszerű. Egy részük ma alig olvasható, zsúfolt és gótbetűs szöveg, sőt nem is magyar vagy bécsi, hanem egyenesen „szász” gótbetűkkel! A nyilvánvalóan grafomán Gaal sok ezer oldalnyi kéziratot írt vagy másolt, de bizonyára voltak scriptorai és más segítői is.

Csak több mint három évtizeddel később kíséreltem meg, hogy nyomtatásban legalább némi áttekintést adjak a Gaal-hagyatékna erről a kéziratok anyagáról.⁴ Számunkra most leginkább az tanulságos, hogy máig fennmaradt egy korabeli áttekintés Gaal kézíratairól: *Verzeichniss der Manuscripten-Sammlung – Georgs v. Gaal* (MTAK Kézirattár, Vegyes 2r 31). Ebben maga készítette jegyzék szerint 27 kötet van, három fő csoportra bontva: *A: Reale – B: Tropische und Didaktische – C: Sprachliche*. A *B:4* után a következőképp folytatja (idézett kézirat 6. lap):

[...] 5. *Sprüchwörterbuch* in sechs Sprachen enthaltend 4240 deutsche, und die meisten denselben entsprechenden lateinischen, italienischen, französischen, englischen und ungarischen Sprichwörter, von welchen im Jahre 1830 bei Volke in Wien bereits 1008 im Drucke erschienen sind [...] aus 5 Octavbänden bestehenden Sammlung [...] Registerband in sich schließt.

Az MTA Kézirattárában Vegyes 8r 13. jelzeten egy négy kötetbe kötött proverbiumjegyzék van, amely a példák ezreit hozza. Nincs külön címe e kéziratoknak, a gerincen már későbbi, az akadémiai Kézirattár kötésében aranynyomással felül *Sprichwörter* szó olvasható, alul kisbetűkkel pedig Gaal neve. Az első kötet az 1–1000 számig terjed (*A – Hans* címszavak). A második kötet 1001–2000 számokon a *Harfe – Ruf* címszavakat adja. A harmadik kötet a 2001–2941 számokon a *Rufen – Zwickel* proverbiumokat tartalmazza, s e kötet végén 2942 és 3001 között ezekhez képest új címszavakat ad, nem igazán ábécérendben. A korábbi címszójavaslatokat gyakran áthúzással jelöli, vagy utal arra, hová lett egy-egy proverbium áttéve. A negyedik kötet 3002-től 4000-ig (*Pferde*) jut el, legalább háromszor újrakezdve az ábécét, de ezt sem következetesen. Egészen más jelzettel (RUI 8r 32) található a befejező kötet, a 4001–4241. tétel (*Ernähren – Geld* címszavak) közötti példákat hozva. Ez a füzet sem egyetlen ábécésorrendet követ. Ellentétben az előbb említett négy nagy, bekötött kézirattal, ez csak fűzött, és nincs címlapja sem. Nem tüntették fel a

4 VOIGT Vilmos, Gaal György = *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében: Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*, szerk. CSOMA Zsigmond, GRÁFIK Imre, Szombathely, Vas Megye Önkormányzata, 1997, 205–216.

Sprichwörter és a *Gaal* szavakat sem. Kétségtelen azonban, hogy ez az eredeti kézirat „ötödik” kötete.

Concordanz gerinccímszóval egy újabb jegyzék található ismét más jelzettel (Vegyes 8r 14), külön kötetben, 323 (+ 2) levélen, azaz 646 lapon, a gerincen aranyozott nyomással *CONCORDANZ der deutschen SPRICHWÖRTER* megnevezéssel; ez alá is odaírták: *Gaal*. Vagyis a kötetet egyformára kötötték a négy szöveggel. Ez az anyag az egész ábécé beosztásában *A – Zwingen (Zwist)* címszavakat tartalmaz. Az első lapon az egyik kéziratban bejegyzésben ezt olvashatjuk: „Eine Concordanz entfällt 48 Schreibbogen in 8° dem 8 junius 829 schrieb ich den 50ten Schulbogen”. Ez nem a nyomtatott kötet mutatója, nem is a kéziratok aprólékos áttekintése, hanem a német példákat sorolja fel, legtöbbször melléírva a kéziratok sorszámait az *A (wer A sagt muss auch B sagen)* adattól kezdve. Az ábécé-jegyzékben vannak más számokra utalások, illetve piros tintával javítások, áthelyezések. Az utalások egészen 4228-ig terjednek, vagyis a teljes öt kötetre – de nem a kinyomtatott számokkal, ilyen formán a nyomda számára készített rövidebb szöveganyag szerinti. Ez a *Concordanz* nehezen olvasható, zsúfolt, gót betűs szöveganyag. Minden eltérés ellenére ez lehetett az a *Mutató (Registerband)*, amit *Gaal* említett, ugyanakkor ez nem egy nyomdában használható jegyzék. Mivel nem említi a magyar példákat, nem foglalkoztunk vele.

Az első négy kötetben tehát az 1–2941. szövegek a német ábécérendet tükrözik. Ám a harmadik kötet végétől az ötödik kötet közepéig (4241-ig) további, nem is ábécérendbe szedett proverbiumanyag található. Az öt kötet együtt a szövegek összegyűjtésének két fázisát mutatja. A 2941. számmal végződő szövegek a tisztázott, nyomdába küldendő kézirat közvetlen előzményei, ám a kiadás során ebből is kihagytak szövegeket. A további számozás a még tovább is összegyűjtendő anyagot tartalmazza. Több esetben csak a német címszó olvasható, vagy ehhez csak német megfelelőt írtak. Mind az öt kötetben több helyen vannak odaírt további számok is; ezek hol a kéziratokra, hol a nyomtatott kötetre vonatkoznak. A nyomtatott kötetben elég ritkán történik utalás más számon közölt adatokra. Sem a nyomtatott szöveg, sem a kéziratok kötetek nem adják meg forrásaikat.

Gaal fentebb idézett nyilatkozata szerint tehát 5 octavo-kötetből és egy „Registerband”-ból állt a proverbium-gyűjtemény. Az Akadémia Kézirattárában az előbb felsorolt kéziratok tehát az egykori teljes közmondásgyűjteményt képviselik. Hogy *Gaal* a nyomtatott első kötet után további(aka)t is tervezett volna, nem tudjuk. Hihetetlenül gazdag életművében gyakorta volt folytatás nélküli publikáció, vagy olyan hatalmas adatgyűjtemény, amely sajnos még a nyomdai előkészítésig sem jutott el.

FÜGGELÉK

Gaal *Spriichwörterbuch*jának magyar adatai a kéziratos gyűjteményben az 1830-as bécsi nyomtatott kiadás számsorrendjében

A nyomtatásban megjelent adatokat nem ismétljük meg, csak az ettől eltérő magyar szövegeket írjuk ide, betűhíven. Ahol a nyomtatott szövegtől nem tér el a kéziratos kötetekben adatolt forma, csak a kéziratokban végül is szereplő számot adjuk meg. Ezek olykor magától értetődöek, ám igen gyakran meglepően tanulságosak, főként az egyes szólások jelentéseinek hasonlóságát vagy különbségét illetően. Egyébként is, minden két- vagy többnyelvű parömiológiai kiadványban ez az interkulturális pragmatikai és szemantikai háttér a leginkább tanulságos.

A Gaal kötetében kiemelten szereplő német címszót sem tüntetjük fel, csak akkor, ha a bemutatott magyar szöveg esetében a nyomtatott műben ez nem így volt. Egyébként Gaal proverbium-kéziratai jól jelzik, hogy több ízben és többféle „Stichwort” alá kísérelte meg csoportosítani a végül is általa közölt szövegeket – annál természetesebben, mivel voltaképpen egy többnyelvű szöveganyag német fogalom-tematikáját kellett kialakítania. A megadott hivatkozás-számokból kiderül, hogy az egész szöveganyagra csak itt-ott van nála keresztutalás. Ezek száma csekély, mindösszesen is csak a százas nagyságrendet éri el; csak külön indokolt esetben tüntetjük fel őket. Ugyanakkor a nálunk = jel két oldalán szereplő számok sorrendjéből az is kiderül, hogy (érthető módon) a ma nyomtatásban ismert fogalmi sorrend szerint az első, címszavak szerinti összeállítás, ezt megelőzően pedig a példák összegyűjtése és csoportosítása. A mostani közlésünkben ÚJ: jelzéssel közölt szövegeknek a nyomtatott kötetből való kihagyásának többféle oka is lehet. Az egyik – különösen ha már volt a német címszónál egy-két további magyar példa – az ismétlések és a „gyengébb” változatok elkerülése volt. A másik az, hogy egy-egy szöveg két vagy akár több fogalomhoz is kapcsolódott. A tartalmukban különböző, külön számmal feltüntetett szólások több ízben is azonos fogalomhoz kötődtek. Mindez tanulságos a proverbiumok akkori értelmezése és használata szempontjából is. A csoportosítás és kihagyások alapján jól érzékelhetjük, hogyan csökkent a több mint 4000 összegyűjtött adat a nyomtatásban 1808 tételre, továbbá hogy végül hány magyar proverbium van a kinyomtatott kötetben, illetve az összegyűjtött kéziratos rendszerezésben.

Jegyzékünkben először a nyomtatott kötetben levő számot tüntetjük fel, ez után = jellel utalunk a kéziratos kötetekben levő számokra. (Néhány esetben egyelőre nem találtam meg az eredeti számon szereplő szöveget; ott az ilyen szám hiányzik. Legtöbbször több helyre beosztott vagy beosztható proverbiumok ezek, és végül is nem az a fontos, melyik címszó melyik változatából került elő a közölt forma. Egy-két esetben arra gondolhatunk, hogy Gaal a kéziratba az utolsó pillanatban, emlékezetből vagy a nemzetközi párhuzamok hatására írt be egy-két újabb variánst.) Ha a mutatókban olyan szöveget találtunk, amely a nyomtatott szövegekben nem fordult elő, ezt teljesen közöljük. Ha a nyomtatott szövegtől igen csekély az eltérés, ezt nem jelezzük. Ha nagyobb, a különbséget ÚJ: megjelöléssel adjuk. A lehetőségig közel maradtunk a helyesíráshoz, amely azért némileg eltér a kiadott kötetben és a kéziratokban.

Megemlítjük, hogy ami a magyar adatokat illeti, Gaal elsősorban a teljes mondat értékű „közmondásokat” közli, ám hoz állandósult „szólásokat” is. Idézetek vagy maximák igen ritkák. Tanulságos az is, hogy bibliai idézet szinte nincs a gyűjteményben. A latin adatok sem az antikvitás példáit, hanem a kortársi szóhasználatban ismert szentenciákat képviselik. Meg kell jegyeznünk, hogy Gaal (akárcsak régi közmondás-gyűjteményeink bármely összeállítója) amikor leírta a közismert szólásokat, ezek szövegén olykor változtatott; nem „népköltészeti” gyűjteményt állított össze. Minthogy Gaal német és latin, francia és ritkábban olasz kifejezések szerint rendezte anyagát, értelemszerűen ugyanazt a proverbiumot végül csak egy helyen akarta közölni, de az adatgyűjtés eredményeként néhány adat többször, több helyen is megtalálható. Mi mindannyiszor gyűjteménybe vettük ezeket.

6 = 2331	84 = 3229 ÚJ: A' szép alma-is gyakorta keserű 3229 – A' leg szebb alma is férges 66
10 = 2743	86 = 912
15 = 3434	87 = 1666
16 = két adat 3882	87 után = <i>Arbeit</i> címszónál ÚJ: A' hasznos fáradtság után esik a jó heverés 72
18 = 13	88 = 74
22 = 1734	89 = 75
24 = két adat 15	90 = két adat 1227
26 = 17	91 = 78
27 = 19	94 = 85
31 = 30	96 = 3255
36 = öt adat 33 és még három adat 1244	97 = 3265
37 = 34	97 után = <i>Arm</i> címszónál ÚJ: Ki ölebe sokat fog, keveset szorít 86
38 = 36	98 = két adat 87 ÚJ: Szegény ember csupa vízzel főz 87
40 = 40	99 = 88 ÚJ: A' szegény embert mindenkerüli 88
47 = 45	101 = 3247
50 = 31	102 = 3258
52 = 47	106 = 4225
59 = <i>Andere</i> → <i>Tadeln</i> címszónál ÚJ: A' ki a' bénát szereti, maga ne sántikáljon 54	107 = 3274
61 = ÚJ: Kiki maga dolgához lásson 503	109 = 4077
63 = ÚJ: Boldog ember, a' ki a' más veszedelmén tanul	110 = 3273
66 = 59	111 = 95
67 = 57	115 (Naturam expellas furca; tamen usque redibit) Eredetileg itt volt ÚJ: Ki mutatja a' majom a' menyaszszonyságát 98. A nyomtatott kötetben az <i>Affe</i> címszó a 22. és 23. számon van (egy magyar adattal, lásd fentebb) de ez a szöveg ott nem szerepel.
69 = 3213	
71 = két adat 58	
73 = két adat 2588 ÚJ: Ki mindenbe kap, mindenbe himpellér 61	
73 után = <i>Angeln</i> címszónál ÚJ: Reménység, nyereség nintsenek mindég egy vágásban 62	
74 = 3194	
75 = 64	
82 = négy adat 65	

- 122 = ÚJ: Puha húsban terem meg a' pondró 3882
- 126 = 310
- 128 = ÚJ: Kinek mi vagyon szivében, kitetszik szemében 3311
- 131 = 108
- 136 = 115
- 140 = 116
- 141 = két adat, felcserélve 117
- 142 után = *Bach* címszónál ÚJ: Kis folyokból erednek a' nagy vizek 121
- 145 = 3033
- 146 = ÚJ: A' hamar ért ész hamar el vész. [Vö. 572 előtt] A mi hamar érik, hamar el fogy 4005
- 149 = 127
- 150 = 128
- 154 = 3367
- 155 = 3368
- 156 = 134
- 157 = két adat 133
- 160 = 3986
- 161 = ÚJ: Nem jó teli hassal tanulni 137
- 162 = ÚJ: Nehéz két Urnak szolgálni 139
- 163 = 2671
- 166 = 141
- 167 = 105
- 170 = 3381
- 172 = 3385
- 173 = 144
- 175 = 147
- 177 = 146
- 181 = 145
- 183 = 151
- 185 = 154
- 188 = ÚJ: Új seprő jól seper 156
- 196 = 2107
- 198 = 3456
- 200 = 3442
- 201 = 168
- 202 = 3441
- 204 = két adat 173
- 216 után = ÚJ: Rabja ne légy ha ura lehetsz feleségednek 1627
- 217 = 4214
- 220 = 188 A most olvasható adat előtt, áthúзва egy szövegvariáns: A vak is talál olykor egy patkót
- 222 = 1947
- 224 = 195
- 227 = 201
- 230 = 4102
- 232 = 205
- 2(!)33 = 858
- 234 = 1660
- 235 = 209
- 237 = 3524
- 240 = 3528
- 247 = 221
- 248 = 223
- 249 = 222
- 253 = két adat 225 ÚJ: Jobb ízű a' szomszéd asszony kappanya 225
- 255 = 1546
- 257 = 234
- 258 = 233 ÚJ: Késő a kár után búsulni 233
- 260 = 3545
- 263 után = ÚJ: Száraz időben tetszik ki a forrásnak [befejezetlen] 3110
- 265 = 4228
- 268 = 241
- 271 = 243
- 274 = 4118
- 276 = Otthon lakjék, ki kedvére akar élni
- 278 = 248
- 279 = 251 A kéziratban X Dugon p. 6. (Egyetlen ilyen megjegyzés van a nyomtatott műben. Ez természetesen DUGONICS András, *Magyar példa beszédek és jeles mondások*, I, Szeged, 1820, 6, felülről a 10. példa, Gaalnál a mondat kezdete eltér.)
- 282 [bis] = 3605 (a nyomtatott kötetben két 282. számú szöveg van)
- 285 = 260
- 287 = két adat 263
- 288 = [körösztü] 266
- 289 = 3612
- 290 = 4203
- 292 = 272
- 298 = 280

- 302 = ÚJ: Nem titok amit hárman tudnak
287
- 305 = 289
- 312 = 296
- 314 = 300
- 320 = 3118
- 321 = ÚJ: Inkább életed mint sem jó híred vesszen el – ez 2552 [variáns, a nyomtatásban „oder” szó olvasható, de a változat nem lett kinyomtatva]
- 323 = 312
- 324 = 315
- 325 = 317
- 327 = 319
- 331 = 323
- 333 = két adat 329
- 335 = 331
- 337 = 148 ott *Baum* címszónál
- 338 után = *Eid* címszónál: Nem tetszik az Istennek az erőszakból való esküvés
338
- 342 = 2972 (javítgatott szöveg, korábban „eb” szóval)
- 345 = két adat 349 ÚJ: Ki kontzát meg ette, levét is hörpéllye 349
- 345 után = ÚJ: *Einerlei* címszónál két adat: Eb vagy kutya mind egy tatár – Szűr dolmán vagy dolmán szűr mind egy 350
- 349 = 354
- 350 = 355
- 351 = 356
- 353 = 363
- 355 = 3098
- 360 = 3657
- 360 után = *Ende* címszónál ÚJ: A jó vég köti koszorúját a munkának 368
- 375 = 3664
- 383 = két adat 394
- 385 = 386
- 388 = 3007
- 389 = 385
- 3[!]91 = 399
- 392 = 396
- 394 = 4126
- 404 = 4084
- 406 = két adat 2981
- 412 után = *Fangen* címszónál = ÚJ: Könnyen gyült, könnyen hültt 422
- 414 = 425
- 4[!]17 = két adat 428
- 418 = 429
- 419 = 430
- 426 = 433
- 427 = 3696 röst
- 428 = 434
- 429 = két adat 435
- 431 = 438
- 436 = 1353
- 441 = 447
- 445 = 462
- 446 = 459 ÚJ: Ki a’ füstöt nem szenved, meg nem melegszik 462
- 447 = 457
- 454 után = *Finden* címszónál ÚJ: Kinek Isten nem adott, attól ember nem várhat 3718
- 456 = két adat 468
- 458 = 472
- 462 = 476
- 468 = 481
- 469 = 480
- 471 = 479
- 472 = 3729
- 473 = 490
- 474 = 445
- 484 = 1738
- 487 = két adat 504
- 489 = 1041
- 494 végére = ÚJ: Ha korán házasodik [a mondatnak nincs vége] 1241
- 496 = 554
- 498 = 518
- 499 = két adat 519
- 500 = 914
- 502 = 525
- 503 = 542
- 508 = 540
- 509 = 530
- 514 = 547
- 518 = 536

- 518 után külön = ÚJ: Kinek nints ellensége költsönözzön valakinek valamit, tüstént arra talál, ha kéri 538
- 520 = 535
- 521 = 3771
- 522 = 3770
- 523 = 4120
- 524 = A' gazdag embernek sok a' baráttya
- 526 = két adat 527 ÚJ: áthúzva: A szerencse hozza, de a szükség próbálja-meg a jó barátokat 527
- 527 = 528
- 530 = 553
- 532 = ÚJ: A' Régi barátodtól, és a megsértett társadtól mindenkor őrizkedj 2561
- 533 = két adat 3773
- 536 = 556
- 547 = 3404
- 549 = ÚJ: a' jó tselédes gazda koránt kellyen 's későn feküdjék le 937
- 554 = három adat 583
- 558 = 586
- 559 = 581
- 561 = 579
- 562 = 580
- 563 = 3777
- 566 = 594
- 567 = 2966
- 569 = 597
- 571 után = *Fuss* címszónál = ÚJ: áthúzva Nints annál jobb gané, melyet a' gazda maga lábán viszen ki a szántó földekre 601
- 572 elé = *Gabe* címszóval: Ung A' hamar ért ész hamar el vész 604 [vö. kéziratok 146. szám az új adatot]
- 572 = 606
- 575 = 608
- 578 = két adat 1242 ÚJ: Fiú tanítja az apját 1242
- 579 = 610
- 581 = 3788
- 582 = 624
- 584 = 2362
- 588 = 628
- 599 = 637
- 601 = Meg tanít a' platz vásárlani
- 604 = 257a, előtte áthúzva ÚJ: Senki gondolkodásatul nem ad vámot 257a
- 606 = két adat 648
- 607 = 651, előtte ÚJ: A' békességes türés minden fájdalmat meg-győz 651
- 611 után = áthúzva ÚJ: Lehet nagy várással váratat is venni 3102
- 616 = 657
- 621 = két adat 2341
- 624 = két adat 666
- 625 = 667
- 628 után = ÚJ: A fősvénynek soha sem elég 3810
- 629 = 3630
- 630 = 671
- 634 = ÚJ: A' ki mennél jobban gazdagodik, annál inkább fősvénykedik 668
- 637 = 694
- 639 = 675
- 641 = 681
- 643 = 3829
- 644 = 703
- 647 = ÚJ: Ha hoztál, béjöhetsz, ha nem ki maradhatsz 647
- 649 = 685
- 650 = 680
- 657 = 689
- 659 = 3797
- 660 = 3824
- 663 = 706
- 665 = két adat 3816
- 666 után = *Gelehrte* címszónál ÚJ: Tűz és a' tudomány jó eledelt kíván 715
- 667 = 3190
- 670 = ÚJ: Jobb magán, mint rossz társsal 720
- 672 = (lónak) 3592
- 675 = 4090
- 676 = 724
- 679 = két adat 733 ÚJ: Nem tsörög a levél, midőn nem fúj a szél 733
- 681 = 3849
- 684 = 740
- 685 = 741

- 686 = 743
688 = 744
689 = 745
693 = két adat 2210
696 = ÚJ: Kiki szereti a szépet 750
697 = 4048
699 = 753
700 = 759
702 = 757
711 = négy adat 768
713 = 3872
714 = 3876
716 = 3054
717 = 769
718 = 771
720 = két adat 773
720 után = ÚJ: A' tolvaj embernek nem lehet csendessége 770
723 = 3561 ÚJ: Könnyebb a' mihez szokunk/szoktunk 3561 Minden terh szokással meg könnyedik 3561
725 = 776 ÚJ: A' ki mihez szokott, azt soha nem hadgya el 776
726 és 727 számú szövegek nincsenek a nyomtatott kötetben.
728 = két ÚJ adat: A' rossz szokás végre természetté válik – A' szokás második természet 778
729 = 779
732 = 782 ÚJ, áthúзва: A ki könnyen szokott mindent hinni, könnyen szokott megtsalatkozni 782
733 = 785
734 = 1066
736 = 787
738 = 789
742 = 800 ÚJ: áthúзва: Nem mindég nevet a vak ló 800
743 = 821
744 = 814
747 = ÚJ: Jobb egy marok szerentse mint egész puttony ész 822
751 = 820
752 = 817
753 = 818
755 = (szerentse) 4137
758 = 805
759 = 806
762 = 3071
768 = 819
770 = 809
772 = 2308
774 = 833
775 = 834
779 = 865
780 = 904
781 = 851
782 = két adat 859 ÚJ: Kinek Isten nyulat ad, füvet is ad hozzá 846. (Lásd még a nyomtatott kötetben a 859. számon.)
784 = 844
785 = 843, változat ÚJ: Kinek Isten barátja, semmi ellensége 843
788 = 864
794 = (el érkezik) 854
798 = 892
799 = 3559
800 = 870
802 = 872
806 = 4019
808 = 923
816 = 935 A nyomtatott kiadásban nincs a szöveg hosszú eleje: Sok kevélyt és bolondot teszen a' gazdagság 935
817 = 936
822 = 3003
822 után = *Gut verloren unverloren* címszóhoz: Inkább vesszen el életed, mint sem betsületed 940
823 = 3906
825 = 949
828 = 951
831 = 961
834 = 962
837 = (Aki birja marja)
839 = (voltra) 3251
840 = két adat 969
841 után = *Hafer* címszóhoz ÚJ: Pénz szüli a pénzt 2894
842 = 926 teljesebb: Nyúlj magad kebelébe – Ha jó orvos vagy, magadat gyógyítsad meg (áthúзва: előbb) 926

- 843 = 974
844 = 975
846 = 978
847 = 984
850 = 2581
851 = 985
853 = 991
854 = további változat: Varga a vargát gyűlöli 994 – ÚJ: Egyik mester ember a másikat gyűlöli 994
855 = 993
859 = 846 *Hase* címszó: A' hol a' nyúl fel nevelkedik, ott leg örömeztobb lakik 1004 (A nyúlról lásd még a nyomtatott kötetben a 782. számon.)
861 = 1003
864 = 1012
869 = 3912
870 = (A zárójelben két párhuzamos szövegre utal – 889, 914 számokkal.) 1027.
871 = 1026
872 = 1039
873 = 1672
875 = 1042. Variáns: Közelebb az ing a' tsuhánál 1042
876 = 1043
877 után = *Henne* címszónál ÚJ: Enyim a' tyúk tehát a' tojás is 1044
878 = 1030
880 = 1671
882 = 1055 ÚJ változat: Nem jó a nagy urakkal tréfálódni 1055
883 = Nehéz két úrnak szolgálni
884 után = *Herr* címszónál: Ha a' Királyok össze nem vesznének, a' katonák kapnának üstökbe. Akár miben vétnek a' nagyok, a' szegény embereket rántják elő 1062
885 után = *Herrengunst* címszónál: Az uraknak kérése parancsolat 1065
886 = 2028
890 végére = ÚJ: áthúzva: Addig hántsd a' hársfát, még hámlik 3083
890 = *Heu* címszó: A' nagy asztag alatt meg nem tikkad az egér 1084
891 = 1087
895 = 4028
898 = 3080
899 = 1108
900 = 3262
902 = 1111
903 = 1112 ÚJ a szöveg vége: (A' reménység olly is, ki el foly mint a' víz) és hamar meg keserít 1112
904 után = *Honigrede* címszónál ÚJ: Igen mézes szóllás alatt alig ha fullánk nints 4101
907 = 1129
912 = 1131
913 = 1134
913 után = *Hühner* címszónál ÚJ: A' melly tyúk sokat kodátsol, keveset tojik 1135
915 végére = ÚJ: Ha az alvó ebet fel költöd és meg mar, azt nyerted vele a' mit kerestél 1154
916 = 1145
917 = két adat 1144
921 = 1140
922 = 1153
923 = 3036
924 = 1295
925 = 1164 ÚJ változatok: Két ebnek is lehet egy neve – Nem tsak egy vörös kutya van a' világon. (Mindkettő 1164.)
926 = 1139
926 után = *Wer mit einem Hunde spielt* – Ha kutyával játszol, bot legyen kezdedben 1263
927 = 1159
928 után = ÚJ: A melly ebet bottal üsznek a' nyúl után, nehezen fogja meg 1147
929 = 1148
930 = Varga Pál 1149
931 = 3066 ÚJ (két, csak helyesírásban eltérő változat): A' ki ebbel fekszik bolhásan kél-fel
932 = két adat 2582, ÚJ változatok: Sok kutya nyúl halála – Sok darázs a' leg futóbb paripát is megöli

- 933 = 1188
- 934 után = *Hund* címszónál ÚJ: Egyik tehén a' másikat nyallya 4227 – A' mely kuttyát éri a' kő, az rivalkodik-el 4238
- 935 = 1171
- 936 = 3543
- 937 = 1168
- 939 = 1176
- 941 = 1175
- 942 = 1170
- 943 = 1174
- 944 = 1178
- 952 = 1186
- 954 = két adat 1190 ÚJ: Nintsen ám minden nap zabálló tsötörtök 1190
- 957 = 1198
- 959 = 1202 egyg
- 960 = 1200
- 960 után = két adat ÚJ: Boldog ember, a' ki a' más veszedelmin tanul – Szerencsés ki más példáján tanul 1210
- 963 = négy adat 1211, a negyedik kiegészítve: Rókának róka a' fia, Farkasnak Farkas
- 965 = három adat 1424
- 971 = 916
- 975 = két adat 1239, három ÚJ: Az ifjak a' mint kezdik úgy végzik – A mihez szokott a' Jancsi, azt tselekszi a János is – Mihez Pörke szokott, Örzse el nem felejtí
- 976 = 1243, ÚJ, áthúzza: A' vén ember' elméje és az ifjúság ereje verheti meg az ellenséget
- 979 = 1251
- 980 = 1253
- 981 után = *Kartenspiel* címszónál áthúzza ÚJ: A' kártya mutatással a' leg jobb játék el vész. 1256
- 982 = 1257
- 983 = 1264, ÚJ, áthúzza: Ha az alvó ebet fel kelted és meg mar, azt nyerted vele a' mit kerestél
- 984 = két adat 1260 – vesd össze 1154 (a kéziratban, *Hund* címszónál)
- 985 = 1266, ÚJ: Akkor táncolnak az egerrek, mikor a macska nincs otthon 1266
- 986 = két adat = 1274 A könyvben: A' ki nek egyszer a' kása meg égette a' száját, még a' tarhót is fújja. A kéziratban áthúzza: „tarhonyát”
- 986 után = ÚJ: Az el-vetett matskakölykek néha leg-tovább élnek 1261
- 987 = 460
- 988 = 1262
- 989 = 1259
- 990 = két adat 2937 ÚJ áthúzza: Ritkán egyeznek meg a' kontyok 1377
- 991 = 1270
- 991 után = a kéziratban: Man jagt die Katze zu spät – alatta *Ung.*, de nincs magyar szöveg
- 992 = 1322 A könyvben az utalás „az ivadék hasonló szülőihez” szólásra (S. 963)
- 996 = 2374
- 999 után = 3774 A' bánatos szívet akár mi szó-szele is könnyen meg-keserítheti. (Ez a proverbium egyébként a *Kind* címszónál van.)
- 1001 = 1299, ÚJ: Kit a' meleg vas meg égett, a' hidegtől is fél 1299
- 1003 = 1303
- 1004 = 1314
- 1004 után = *Lieben Kindern gibt man viele Namen* – áthúzza: A' kedvesnek igen sok a neve 1315
- 1005 = 1317
- 1006 = 1302 ÚJ: Néha a bolond is szól igazat 1302
- 1009 = 3633 ÚJ: Kevés vigasság vagyon kívánt magzatok nélkül a' házasságban
- 1013 = 1034
- 1014 = 1329
- 1016 = 1338
- 1017 = két adat 350
- 1018 = 1343
- 1019 = 1347
- 1020 után = *Kleider* (!) címszónál ÚJ: Az asszony embernek hosszú a' haja, rövid az elméje 4176

- 1021 = 1342
- 1022 = 3994, ÚJ: Tsöppenként a' hordó is meg telik 3993
- 1024 = két adat 1352
- 1026 után = *Knecht* címszóval ÚJ: A' kotsis oda hajtja a' lovakat, a hová az ura akarja 1358
- 1027 = Nincsen olly szakács, a' ki minden embernek szája izént tudna főzni
- 1028 = három adat, az első végére betoldás zárójelben : (Nem mind szakács, kinek kezében a' nagy kanál) Kinek nagy a' kesse 1382
- 1029 = két adat 1361
- 1029 után = *Kochen* címszónál áthúzva két ÚJ: A' mint főzöd, úgy eszed – A' mint főztél, úgy laktál 1363
- 1034 = 1374 ÚJ áthúzva: Ritkán egyeznek meg a kontyok 1377, másik ÚJ: Egy süveg alatt nehezen egyeznek meg két fejek 1378
- 1034 után = Somfa izzasztóval oszlik a' lomha csömör 1379
- 1035 = 1385
- 1035 után = *Körner* címszónál ÚJ: Sok kitsinből származik a' nagy halom, apró homok porokból válik a nagy domb 1387
- 1036 = 4121
- 1038 = 1393
- 1039 = 1398, ÚJ: Minden róka a' maga farkát dítséri 1398
- 1040 = 3024
- 1043 = két adat 3511
- 1047 után = ÚJ, áthúzva: Annak tetszik a katonaság (a háború) a' ki nem próbálta 1410
- 1048 = 3866
- 1049 = 1418, ÚJ: Addig jár a tök a lékre, hogy egyszer odaszakad 1418
- 1049 után = *Krug* címszó ÚJ két adat: Nem isszák a' mérget fa kupából. Bátrabb fa kannából innya mint aranyból 3879
- 1051 után = *Kuh* címszó ÚJ: Minden ténhén maga borját nyalja 3909
- 1052 = 1438
- 1053 = 1441
- 1056 = 1452 ÚJ: A furtsaság néha többet végez a tsontos erőnél 1452
- 1057 = 1453
- 1058 = 1448
- 1062 = 1481
- 1062 után = *Lamm* címszónál áthúzva ÚJ: Ha a farkast Mi atyánkra tanítod bárány lábat kiált 1463
- 1065 után = *Lang* címszóval ÚJ: A dús gazdag ember kövér ökröt hízlal 1467
- 1066 = Mennél hoszszabb, annál roszzabb
- 1068 = 1469 (nincs a kéziratban) Lass(a)n járgy, tovább jutsz
- 1070 = Vajudnak a' hegyek, de ime tsak egeret szültek 240
- 1071 = 1473 Utalás a könyv 1043. számára
- 1078 = 3488
- 1081 = 1654
- 1082 = 1502
- 1083 = Utalás a könyv 658. számára
- 1086 = 1510
- 1088 = 1512, ÚJ: Nintsen olly vén ember, kinek még a' tanulásra nem volna szüksége 1511
- 1088 után = *Lernen* címszónál áthúzva ÚJ: A' vargaságot sem lehet egy nap meg-tanúlni 1513
- 1090 = ÚJ: áthúzva: Az utolsó – A' ki utolsó megy ki a' világból, tégy ebé az ajtót 1517
- 1092 = 1532 ÚJ: Nem mindenkor édes gyökér a' szerelem
- 1093 = 1534
- 1101 = 1545
- 1101 után = *Liebe* címszónál ÚJ: Nem állandó az erőszakos szeretet 1527
- 1109 = 1739 két adat ÚJ: Kinek a' szalonna, kinek a' béka tetszik – Kinek kinek maga nótája – (mindkettő) 1214
- 1110 után = *Loch* címszónál 2946 három adat ÚJ: Jobb a' fótos, mint a' semmi ruha – Jobb egy rongyos szűr két seminél – Jobb a' fótos, mint a' lukas zsák

- 1113 = 218
- 1114 = 1573, két adat ÚJ: A holt oroslántúl a' nyulak se félnek – A' le dültt fának fejét a gyermek is rántzigálja
- 1116 = 3073 ÚJ: nem illik más a hazugságra tsak a nyakon tsapás
- 1117 = két adat 1580
- 1118 = 1577 ÚJ: A hamis költeménynek hamar nyakok szakad 1577
- 1119 = 1582
- 1120 = 1585
- 1121 = 2405 hazúdnak
- 1122 = 1587
- 1123 = 1586
- 1125 = két adat 1592
- 1128 után = *Ein Mädchen ohne Liebe* címszóval: 1603 Ritka vásár tolvaj nélkül
- 1129 = 1367
- 1131 = 1615
- 1132 = 3278
- 1133 = 3279
- 1135 = 2755
- 1139 = 1646 ÚJ: Az egér se fut mindig egy lukba 1646
- 1140 = 1647
- 1144 = 4140
- 1145 után = *Meister* címszóval két adat 1658 ÚJ: Okos mesternek okos a' tanítványa – Minő a' mester, olyan a' tanítvány
- 1147 = 2732
- 1148 = 1665
- 1148 után = *Mensch* címszó, két különböző adat: 1667 Ki emberbe bízik, nádra támaszkodik – 3646 Tsak egy módon jövünk a' világra, ezer módunk a' ki menetelben
- 1149 = 1678
- 1150 = 1680
- 1152 = 3157
- 1153 után = *Morgen* címszó ÚJ áthúzza: Néha reggel tántz, estve pedig lántz 1683
- 1157 = 1685
- 1158 = 1687
- 1158 után = *Mühe* címszó ÚJ: Néha a Fácánt is meg unnya az ember 1689
- 1160 = 1691
- 1163 = 3005
- 1165 = 3746
- 1167 = 2440 Hol a' poharak tsúsznak, sikámlanak a' titkok
- 1167 után = *Mund* címszónál ÚJ: Az aszszonynak fegyvere a' nyelve 4192
- 1168 = 1431
- 1170 = ÚJ: Lassan járd, tovább érsz 1706
- 1171 = 1707
- 1172 = 1708
- 1178 = 1717
- 1179 = 1718
- 1182 = 1720
- 1184 = 1725
- 1185 = 1726
- 1186 = 3373
- 1187 = 3415
- 1188 = 1732
- 1190 = 1740
- 1194 = 1751
- 1196 = 1735
- 1197 után = *Narren* címszónál ÚJ: Ha nem szólna a' bolond, okosnak tartának 1744
- 1199 = 1749
- 1202 = 1752
- 1203 = 312
- 1204 = 1756
- 1209 = 1758
- 1210 után = *Neid* címszónál ÚJ: Senki sem irigyli (a' nyomorúságot) a' szegénnek sorsát 4220
- 1211 = 1780 ÚJ, áthúzza: Jobb ha irigylik szerentsédet, mintsem ha szányák 1780
- 1213 = ÚJ: Az idegen ökör is hazafelé bög 1215
- 1214 = 2596
- 1214 után = *Nest* címszónál ÚJ: Ha kitsin' a' madár, kitsin a' fészke is 2597
- 1215 = 1770
- 1217 = 1776
- 1218 = két adat 4049

- 1219 = 1787
 1220 = két adat 1790
 1221 = két adat 1792
 1222 = ÚJ: A' szükség beteg ágyadbul is ki ugraszt 1794
 1223 = 1793
 1224 = két adat 1791
 1225 = 1782
 1226 = 1783 ÚJ: Nints' erősebb erő mint sem az, mellyet a' szükség ád
 1227 = 1784
 1231 = ÚJ: Ha az irígy nyelveket el akarod kerülni: ne dicsekedj szerentséddel 2176
 1231 után = *Ochse* címszónál ÚJ: A vén katonának élesebb a' fegyvere a fáradt lónak patkója is nehéz A' fáradt ökör erősebben rakogattya lábát 1802
 1234 = 1031 ÚJ: Minden szegletnek szeme vagy 1031
 1237 = 1035
 1237 után = *Pabst* címszónál A' Pápa is valaha tsak egy diák volt 1820
 1239 két adat = 1824 ÚJ: A' kenőcse [!] mellett könnyű meg piszkolódni 1824
 1240 = 4023
 1242 = 3924 két ÚJ: Nem mindenkor üt bé midőn menydörög 3924, Nem minden lövés találja a tárgyat 3924
 1243 = 1834
 1247 = 1830, ugyanez áthúzza 2474
 1248 = ÚJ: eleje áthúzza: Egyik bolond a' másíknak tetszik 1832
 1252 = 1843
 1254 = két adat 1857
 1257 után = két adat ÚJ: Ha az ökör tudná maga erejét fel nem törné nyakát az iga. Ha erejét tudná a' medve magát nem tántzoltatná 1849
 1259 = 1851
 1259 = *Pflaster* címszónál ÚJ: Okos borbély nem gyógyít minden sebet egy írral 1802
 1261 = 1870
 1266 = 1888
 1266 után = *Rabe* címszóval Nints a' bagolynek sólom fia 1890
 1267 = 1892 ÚJ áthúzza: Nem lesz kutyából szalonna, ha meg pörsölik is 1892
 1270 = ÚJ: Segétséggel jár a' Tanáts 3888
 1271 = 1557
 1272 = ÚJ: A' hamar tanáts, hamar meg bánás 3959
 1277 = 3178 kórmányt
 1278 = ÚJ: Könnyű másnak tanátsot adni 3047
 1281 = 1907
 1283 = ÚJ: Mindenkor okosabbak a Tanácsnokok midőn a tanácsbúl fel kelnek 1911
 1284 = 1915 ÚJ: Nintsen a' füst tűz nélkül 1915
 1289 = 1924
 1294 = két adat 4061
 1294 után = *Reden* címszóval A' ki sokat beszél, örömet hazudik az 1930
 1295 = ÚJ: Ha ki mondod mindég a' mit akarsz; azt hallhatod a' mit nem akarsz 1932
 1295 után = *Reden* címszóval Ne bántsna hékák a másét 1933
 1299 = 2976
 1308 = 1961
 1310 = 1963 (a „sok” szó nélkül)
 13 11 = ÚJ: Nehéz hirtelen és igazán meg gazdagonni 4240
 1312 = ÚJ: Mindenek el múlnak, de a böltseség meg-marad 1960
 1315 után = *Richter* címszóval A maga ügyében senki sem hiteles tanú 1980
 1315 után = *Riss* címszóval Könnyű a' kis lukat bé dugni (a' kis feslést bé varni) 1985
 1316 = 1988 ÚJ: Nem egy nap építettet Róma várossa 1988
 1317 = 1991
 1318 = az első két adat 1990, a harmadik adat 3084
 1319 = 1992 ÚJ: Akár minő szép a' virág, de idővel el hervad 1992
 1320 = 1999

- 1322 = 2004
 1324 = 1405
 1326 = A' hasznos fáradság után esik a' jó heverés 72
 1329 = 2009
 1331 után = *Sack* címszónál Erőtlent az erős tsak a' zsákba rázza 2015
 1332 után = *Sack* címszónál Nem jó üres hassal tanátskozni 4209
 1332 után = *Sack* címszónál Ripsz rapsz, tsak az én zsákom tellyék 2018
 1333 = 4200
 1334 = ÚJ: Verik a kölköt, hogy a' medve érezze
 1335 = 2022
 1336 = 2023
 1337 után = *Sagen* címszónál Nem mind igaz az, a' mit az emberek mondanak 2027
 1339 = 2036
 1340 = 2039 (Bor nem issza) ÚJ: Ritka hegedüs, kit Bornemisszának ne hívjanak 2039
 1340 után = *Sau* címszónál A' mocsártul nehéz el szoktatni a' dísnót 2043
 1341 után = *Sauer* címszónál A'mi sokra betsültetik, sokba is telik 3958
 1345 = 2050
 1347 = 2049
 1348 = más ÚJ: Egyik tehén a másik után megy a' vízre 3732
 1349 = 2063
 1350 = két adat 2061
 1352 = ÚJ: áthúzva Eb a kutyát könnyen meg esméri 2074
 1353 után = *Schämen* címszónál: Hány-szor kellene meg pirúlni a kutyának, ha ortzája volna 2077
 1355 után = *Schatz* címszónál áthúzva: Hamar kárt vall ki látva tartya a' kintsit 2086
 1356 = 2087
 1361 = 894
 1361 után = *Scherben* címszónál Ollyan a Tserép, mint a' fazék 4164
 1362 = 2098 ÚJ: A' játék mikor leg jobb akkor szakad félben 2098
 1365 után = *Schimpf* címszónál A' tsúfolodást leg-jobb heve = nyében félben szakasztani 4062
 1368 = ÚJ: Kiki jámbor midőn aluszik 2113
 1369 = 1025
 1372 = 207 ÚJ: Nintsen olly parlag, hogy jóra való fű nem teremne abban 207
 1375 = 2127 ÚJ: három adat A' hízelkedő nyelv nyalva ejti a' sebet 3480 Nem kell hinni az alázatos matskának Ne higgy annyit az ebnek, a' mennyit farka hízelkedik 2124
 1376 = 2128
 1377 = 2132
 1378 = 2143
 1381 = 152 (*beginnen* szónál)
 1382 = 3518
 1384 = 2148 ÚJ: Kiki maga bibéjét fájlalja 2148
 1388 = ÚJ: Vétkes a' büntetést tsendessen tőrje 2151
 1388 után = *Schwager* címszóval Margit aszszony, deres ló, ritkán válik abbúl jó 3501
 1390 = 2162
 1391 után = *Schwätzen* címszóval két adat A' ki sokat tsatsog sokat hazud – Inkább higy az ebnek mint sem a fetsegőnek 2165
 1393 = 4055 két adat ÚJ: Ha halgattál volna Salamonnak tartottalak volna 3817
 1393 után = *Schweigen* címszóval Nem illik az adónak szóllani az ajándékról 4056
 1395 = 2183
 1398 = ÚJ: áthúzva Nagyobb a' látás a' hallásnál 2196
 1402 = 2202
 1404 = 2205
 1406 = 2206 ÚJ: Ritkán járj, jobb szívvel látnak 716
 1413 = 2222
 1414 = 1865

- 1415 = 2224 (már másutt is volt)
 1416 = 2431
 1422 = 2229 (Hasonló szöveg: 2036)
 1424 = 2231
 1425 = ÚJ: Nem titok az a' mit (áthúzva: egy) két aszszony tud 2172
 1428 = 2079
 1433 = 160 Jobb ma egy veréb, mint sem hólnap egy túzok
 1436 = 3919
 1437 = 3756
 1441 = 2246
 1443 = 3564
 1447 = ÚJ: Aki sokat beszél, nem kell annak sokat hinni 177
 1447 után = *Sprichwort* címszónál Közmondás nem hazug szóllás 2256
 1447 után = *Sprung* címszónál A' hamarkodásnak el-változhatatlan társai a' hiba és a' megbánás 2259
 1451 = 2265 kinek „végtére” szó áthúzva
 1456 = 2170
 1457 = 2271
 1458 = két adat 1249
 1460 = 2275
 1461 = 2274
 1462 = 2278
 1463 = 2280
 1469 = 4235
 1477 = 2522
 1480 = ÚJ: Víz ellen nehéz az úzás 2311
 1483 = 2643
 1486 = 2315
 1488 = 2426
 1490 = 2094
 1491 = A' ki a bénát neveti, maga ne sántikáljon
 1494 = 2333
 1495 = ÚJ: Az idő néha anya, néha mostoha 1219
 1496 = 901
 1498 = 2330
 1508 = 2349
 1508 után = *Teich* címszónál Víznek öregében fogják a' nagy halat 3426
 1510 = 2354
 1513 = 2357
 1516 = 1522
 1517 = 3479
 1517 után = Wie die That, so der Lohn – Kutya tettnek eb a' jutalma 2360
 1522 = 3217
 1526 = 1714 ÚJ: Rossz anyának ritka jó leánya 1714
 1529 = 1406 ÚJ: Halál ellen nints bátor sáncz 1406
 1532 = két adat 2387
 1533 = 2383
 1534 = 2390
 1535 = két adat 2394
 1537 = 2386
 1539 = 2396
 1542 = 2401 és ugyanez más szórendben: Meg-esmérík a' szamarat rivásáról, a' bolondot szavairól ÚJ: Az ebet szőréről, a' szamarat füléről, a' rókát farkáról könnyen meg-esméríheted 2401
 1544 = két adat 2402 a kéziratban kiegészítésekkel: Tserép tálhoz, fa kanál, fűzfa hegedűhöz nád vonó illendő – botskorhoz fa páltza, szekérhez vesző kas illik – Sár fazékra sár, vasra vas fődő 2402
 1545 = 3171
 1548 = 2400
 1550 = 2407
 1551 = 2409
 1553 = 2410 nyomdahiba kijavítva: „farba rugja urát”
 1557 után = talán *Trauern* címszónál Valamint a' moly a' ruhának, úgy árt a' bánat a' szívnek 2413
 1558 = 734
 1559 = 2466 ÚJ: A' ki miről gondolkodik nappal, éjjel arról álmodik 2466
 1561 = 2429
 1562 = 2430 ÚJ: Sok csöpből ered az eső 3730
 1562 után = *Trunken* címszónál Nehéz a' részeg embernek szájára lakatot vetni – Hol a poharak tsúsznak, sikámlanak a' titkok 2440 (már volt)

- 1562 után = *Trunkener* címszóval, mindkét adat áthúzva. Részeg ember előtt Krisztus is ki tér – Részeg ember előtt terhes szekér kitér 2442
- 1563 = három ÚJ adat: A' jó erkölcs szenved, de soha nem senyved 2446 – Virtust az irigység noha nyomja de tsak el nem nyomja soha 2446 – Körmetlen matskának nehéz a' fára hágni 2451
- 1566 = ÚJ: Jobb az útnak feléről vissza térni, mint el tévedni 2467
- 1568 = 2469
- 1574 = 2489 ÚJ: Nem jár egyedül a' nyomorúság 2489
- 1575 = 2476
- 1578 után = *Unglück* címszónál A nyomorúságot titkolva jó hordozni 3402
- 1579 = 2490 ÚJ: A' ki egyszer veszni indul, a' szél-is árthat annak – A'ki egyszer szerencsétlen, az egyenesen is el törheti lábát 2490
- 1581 = 3896 ÚJ: Könnyen felejtí ember a' más nyavalyáját 3896
- 1584 = két ÚJ adat: Meg-taníít a' nyomorúság 2483 – Az a' szerencsét meg nem tudgya becsülni, ki csak egyszer is szerentsétlen nem volt 2494
- 1587 után = *Unrecht* címszónál Soha báránnal a' farkas meg nem békélhet 2052
- 1589 két adat = (vö. a kéziratban 2588, a kötetben 73. számnál)
- 1590 = ÚJ: Üngednek se higgy 2507
- 1592 = 2512
- 1592 után = *Unwissend* címszónál Minden goromba otromba 2516
- 1594 = ÚJ: Mind a' két pöröst meg halgattja az okos Bíró 2364
- 1595 = 2523 ÚJ: Fösvénnek közönségessen tékozló a' fia 2523
- 1597 = 2527
- 1597 után = *Verboten* címszóval A' meg tiltott almára sokkal többen vágynak 2535
- 1598 = 4043
- 1599 = 2538
- 1600 = 2975
- 1601 = 2541 ÚJ: A' mit vissza-nem hozhatz, leg-jobb el-felejtened 2541
- 1602 után = *Vergesslichkeit* címszónál A' feledékenység nyilvánvaló jele a' restségnek 2544
- 1603 = 2545
- 1605 = ÚJ: Ha azt akarod, hogy titkaidat más másnak ki-ne mondgya, azokat ki ne mondgyad 2556
- 1608 = 2921
- 1609 = 2923
- 1612 = 3392
- 1614 = 2565
- 1615 = 2566 ÚJ: A' tömött Tárház is apródonként el fogy 2566
- 1616 = 2567 Tsupán
- 1617 = 2568
- 1618 = 3789
- 1624 = ÚJ: A' ki a' tehenet erőssen feji, vörös tejet fej 2926
- 1626 = 2607 ÚJ: Rossz hollónak rossz a (áthúzva: fia) tojása – (áthúzva) Ebnek eb a' fia 2599
- 1627 = 2606 (mint az „orra” nött)
- 1631 után = *Wild* címszóval, de a *Vogel* címszóhoz tartozik ÚJ: Nem azé a' madár, a' ki utána jár 2766
- 1640 = ÚJ: Ha kutyával játszol, bot legyen kezdedben 2618 (már volt)
- 1644 = 2623
- 1646 = ÚJ: áthúzva: Szerelem, bor és kotzka mindenekből ki-fosztók 2626
- 1647 = 2627
- 1654 = 2634 ÚJ: A' ki nem próbál, nem nyer 2634
- 1659 = 2644
- 1660 = 2645
- 1663 = 4130
- 1664 = 2662
- 1665 = 2663 ÚJ: Nints jég alatt gerenda, se a' vízen rakoncza 2663
- 1666 = 2651
- 1667 = 2665

- 1668 = ÚJ: A' műszerszám heverve rosdásodik meg 2650
- 1672 = 2673
- 1675 = 2675
- 1679 = 2691
- 1682 után = *Weiß* címszóval Nem sok betsületet nyer az ember, ha az asszonyt meg veri 2682
- 1683 = két adat 3628
- 1687 = ÚJ két adat, utalással: Leg későbbre érik a' mi legdrágább – Későre érik a jó 944
- 1689 = két adat 2706
- 1690 = 2707 („jó bor” két szóban) ÚJ: Ámbár te szuszma légy, meg tanít a' bor szóllani 2707 – ÚJ: Könnyen meg-lehet a' bor mellett az embert esmérni 3866
- 1693 = 2700
- 1697 = 2695 („olly”)
- 1699 = ÚJ három adat: Az asszony és a' bor sok jámbor ember fejét megbolondították 2703 – Sokat tud a' bor – Nagy mester a' bor 2704
- 1700 = ÚJ: Az okos embert is meg tántorítja a' bor 3822
- 1701 = 2720
- 1702 = 2726
- 1703 = ÚJ: A' párnán nyújtózó rest ember nevet magának nem szerezhet 2728
- 1707 = ÚJ két adat: Vess kenyeret (az) a' ebnek, meg harap érette – Ha a' Tót-nak szállást adsz, még ő mutat utat 2738
- 1711 = 2740
- 1716 = ÚJ áthúzza: A tromfot tromffal szokták le ütni 3345
- 1718 = 2452
- 1722 = három adat 2416 ÚJ: A' hogy érdemletted, úgy laktál 2416
- 1722 után = *Wild* címszóval Nem azé a' madár, a' ki utánna jár 2766 (már volt, lásd 1631 után, *Vogel* címszónál)
- 1728 = két adat 4017
- 1730 = ÚJ: Ki mindenben tudós, mindenben gyanós(!) 2789
- 1732 = két adat = 2792
- 1734 = 2794 ÚJ: Hamar el felejtí ember az el-vett jót 2794
- 1736 = 2801 („eszik”)
- 1736 után = *Wolf* címszóval, áthúzza Eb a' kutyát könnyen meg esmérí 2802 (már volt)
- 1737 = 2814
- 1741 = 2806
- 1743 = 2800
- 1744 = két adat 2804
- 1747 = 3701
- 1748 = ÚJ áthúzza: A kinek minden nagyon kedves, ott nints rövidsége 1662
- 1749 = 2126
- 1751 = 2818
- 1752 = 3018 ÚJ: Nints markolattya a' szónak meg-nem foghatni 3018
- 1753 = 2845
- 1755 = 2832
- 1758 = 3450 ÚJ: Nem mindenkor gondollya azt az (áthúzza: az) embernek a' szíve, a' mit beszél a' nyelve 2841
- 1759 = ÚJ: A fényes ígéretnak leg kevesebbet higgy 2843
- 1761 = 2824
- 1763 = 2822
- 1764 = ÚJ: Mondani és mívelni különböző dolgok 2845 (lásd előbb is)
- 1768 = 3765
- 1772 = 2854
- 1773 = két adat 2856
- 1774 = 1618
- 1775 = 2857
- 1782 = ÚJ: Az el-henyélt időt, az el-vesztett szűz koszorút és a ki mondott szót nem lehet vissza hozni 2875
- 1783 = 2874
- 1786 = 2883
- 1792 = 2872
- 1794 = 2870 ÚJ két adat: Üdövel múlik a legnagyobb nyavalya is 2870 – Üdövel, szalmával érik a nespula 2881
- 1796 = 2877
- 1797 után = *Zins* címszónál Pénz szüli a' pénzt 2894

- 1798 = 2905 ÚJ három adat: A' ki magát haragjában meg-győzi, ezer ellenséget le-ütött 2898 – A' harag nem hagyja az embert sokáig élni 2894 – Nagyra viszi embert a' harag 2906
- 1799 = 2904 ÚJ (áthúzva): A' bosszú-ál-lásnak és a' haragnak tanátsa igen ve-szedelmes 2904
- 1799 után = *Zucht* címszónál Miként ne-veltetik a gyermek, úgy veszi az atya hasznát 2909
- 1800 = 2915 ÚJ: Ha malatzot ígérnek, zsákkal forgolódjál 2915
- 1802 = 3624 ÚJ: Gonosz fegyver a' nyelv 3624
- 1803 = 2920
- 1804 = ÚJ: Az eb-ugatás nem hallatszik Menny-országba 2903
- 1804 után = *Zukünftiges* címszónál A' holnapi nap senkinek sints homlokára írva 2917
- 1805 = 2922
- 1807 = 2932
- 1808 = 2935 ÚJ öt adat: Két éles tör nem fér egy hüvelybe 2934 – a következő négy adat, mind áthúzva 2936 : Nem jó („jó” áthúzva) illik egy házba két gazda vagy egy jószágba két Úr – Nem jó egy kocsmába két dudás – Nem jó egy konyhába két szakáts – Nem illik két dudás egy kortsmára. 2937: Nem jó egy hajlékba két gazdaaszszony.